

УДК 821.162.5.09 М.А.Краль

МІХАЛ АВГУСТ КРАЛЬ – ЗАЧИНATEЛЬ ЛУЖИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНКИ

Володимир МОТОРНИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра слов'янської філології

У статті розглядаються твори лужицького прозаїка XIX ст. М.А.Крала, який вперше в лужицькій літературі (оповідання “Вірна любов”, “Три роки в Росії”) звернувся до української проблематики.

Ключові слова: Україна, Лужиця, література, контакти.

У міжлітературних контактах помітне місце посідає такий їх різновид, як відображення іноземної теми в тій або іншій національній літературі. Ця форма, на думку дослідників¹, особливо збагачує літературні взаємини кожної національної словесності з літературами інших народів. З XIX ст. ця форма простежується і при вивченні українсько-лужицьких літературних зв'язків. На жаль, історикам цих взаємин відомі лише поодинокі твори лужицьких письменників (іноді імена авторів навіть не згадуються при публікації²), в яких була порушена українська проблематика.

У цій публікації йдеться про творчість призабутого лужицького автора – Міхала Августа Крала (1836–1905), який чи не перший звернувся до української теми в сербо-лужицькій літературі. Цей “паросток” зацікавленості Україною з боку лужицьких письменників датується 60-ми роками XIX ст., коли лужицька література (зокрема, проза) перебувала на етапі становлення. Але саме в цей час, попри нерозвиненість багатьох літературних жанрів, у лужицькій прозі з'явилися нечисленні українські сюжети в творах лужицьких літераторів, насамперед у публіцистичних (М.Горнік, М.Андріцький, Я.А.Голан та ін.)³

Звертаючись до популярної в Лужиці слов'янської, зокрема, російської, проблематики, лужицькі публіцисти у своїх творах доволі чітко **розмежовували** російські й українські сюжети, що свідчить про їх обізнаність з національними проблемами у Російській імперії.

М.А.Краль – сьогодні маловідомий автор навіть у Лужиці, хоча він залишив після себе цікаву, хоч і невелику спадщину, яка заслуговує на увагу як істориків, так і літературознавців, особливо тих, хто досліджує міжслов'янські культурні взаємини. Деяку інформацію про цього лужицького культурного й освітнього діяча та літератора можна

¹ Кишкін Л.С. Литературные связи. Москва, 1992. С.94.

² Наприклад, повість “Стазія” (Stazija), надрукована в “Serbskich nowinach” у 1926 р. і присвячена життю гуцулів.

³ Див.: Моторний В., Трофимович К. Серболужицкая литература. Львов, 1987; Лужицькі серби. Львів, 1997.

знайти у біографічних словниках, які вийшли друком у Будишині⁴, де коротко характеризується його діяльність як “учителя, письменника та ілюстратора”. У монографіях з історії слов’янських літератур, навіть у спеціальних розділах, присвячених серболужицькій літературі, ім’я М.А.Краля, як правило, не згадується.

Натомість, деякі короткі відомості про М.А.Краля, крім згаданих біографічних словників, можна знайти у працях А.Фрінти⁵, Р.Єнча⁶, Л.П.Лаптевої⁷, М.Фелькеля⁸, О.Вічаза⁹, П.Вічаза¹⁰, М.Краля¹¹.

В українському літературознавстві ім’я М.А.Краля згадується у статті Володимира Лучука, присвяченій початкам української теми у серболужицькій літературі¹². На жаль, автор детально не аналізує твори, де ця тема була порушена лужицькими авторами. Отже, матеріали про життя і діяльність М.А.Краля у наукових і популярних виданнях представлені дуже скромно і мають, як правило, інформативно обмежений характер.

* * *

М.А.Краль, безперечно, не належить до відомих серболужицьких письменників другої половини XIX ст., але його літературна діяльність, на мою думку, вплинула на загальний розвиток не лише лужицької літератури цього періоду, а й окремих її прозаїчних жанрів.

Рід Кралів був відомий у Лужиці. Його представники відіграли помітну роль у лужицькій освіті, деякі з них були вчителями, що було в ті часи дуже почесною професією, вченими, активними діячами “Матиці Сербської” (Мерчин Краль, Ян Божидадар Краль).

Майбутній письменник і культурний діяч Міхал Август Краль народився 27 травня 1836 р. в сім’ї орендаря пивоварні в с.Барті. У 1854–1858 рр. вчився у Будишинській учительській семінарії, після закінчення якої учителював у Клокші та в Соколці, пройшовши всі сходи від помічника вчителя і до повноправного вчителя. В 1861 р. став членом “Матиці Сербської”, з якою співпрацював усе своє творче життя. Помер М.А.Краль у Соколці 17 травня 1905 р.

Інтереси М.А.Краля були надзвичайно різносторонні: він цікавився історією, що позначилося на його літературній та публіцистичній творчості, був прекрасним знавцем садівництва, городництва, національної кухні, про що також написав спеціальні праці, професійно проілюструвавши їх¹³.

З середини 60-х–у 70-ті роки М.А.Краль активно працює у журналі “Łužičan”, де публікує свої художні та публіцистичні твори, у тому числі “Вірна любов”¹⁴, “Три роки в Росії”¹⁵, які тематично тісно пов’язані між собою і свідчать про інтерес автора до іс-

⁴ Serbski biografiski słownik. Budyšin, 1990. S.139–140; Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow. Budyšin, 1984. S.286.

⁵ Frinta A. Lužičtí serbové a jejich písemnictví. Praha, 1955.

⁶ Jenč R. Stawizny serbskeho pismowstwa. II. Budyšin, 1960. S.396.

⁷ Лаптева Л.П. Русско-серболужицкие научные и культурные связи от начала XIX века до Первой мировой войны (1914 год). Москва, 2000. С.158.

⁸ Yölkkel M. Nowiny a časopisy w zašłosći a w přitomnosći. Budyšin, 1984.

⁹ Wičaz O. Mały kralik a Michal August Kral // Nowa doba. 21.04.1951.

¹⁰ Wičaz P. Wučer M.A.Kral – serbski xylograf a spisowar // Nowa doba. 1955. № 58.

¹¹ Kral M. Nekrolog // ČMS. 59. 1906. S.66–68.

¹² Лучук В. До початків української теми в серболужицькій літературі // Проблеми слов’янознавства. Вип.37. Львів, 1988.

¹³ Wičaz O. Wučer M.A.Kral – serbski xylograf a spisowar // Nowa doba. 1955. № 58.

¹⁴ Kr(al). Swěrna lubosć // Łužičan. 1865. № 5. S.68–72.

¹⁵ Kral M.A. Tři lěta w Ruskej. Historiska originalna powjesć z Napoleonowych wójnow // Łužičan. 1866. Č.1, 3–11. 1866. S.3–6, 34–37, 52–55, 60–69, 83–87, 99–102, 114–119, 130–134, 146–150, 162–166.

торичних подій, пов'язаних з наполеонівськими війнами. Саме в оповіданні “Вірна любов” уперше в лужицькій художній літературі представлена українська тематика, у ній також прозвучали антивоєнні настрої автора. Дещо пізніше, у 1871 р., М.А.Краль опублікував у часописі “Łužičan” статтю, в котрій, як і в художніх творах, знову висвітлив своє несприйняття війни, яка морально і фізично калічить людське суспільство (“Дещо про сучасну війну”)¹⁶. Доречно зазначити, що М.А.Краль володів російською мовою, що, очевидно, давало йому змогу користуватися російськими джерелами для вивчення історичних матеріалів часів наполеонівських воєн¹⁷.

В оповіданні “Вірна любов” автор чітко окреслює місце подій – це українські міста і села. Полонені французької армії були порозкидані, зауважує автор, по безкрайніх просторах Росії: “Багато поранених, узятих у полон, потрапили до місць, де жили донські козаки, а також до України (України)”¹⁸.

Першим з українських дослідників, хто звернув увагу на це оповідання, був В.Лучук, у розпорядженні якого був адаптований текст цього твору, передрукований, як пише дослідник, в одному з лужицьких журналів початку ХХ ст. Цим і пояснюється той факт, що В.Лучук оперує заголовком “Сербський полонений в Україні після 1812 р.”, тоді як перша прижиттєва публікація цього оповідання в журналі “Łužičan” має назву “Вірна любов”¹⁹.

Художній рівень оповідання відображає як особливості мовностилістичного характеру, так і загальні риси розвитку лужицького літературного процесу тих часів. Оскільки ж саме в цей період зароджувалися нові тенденції в лужицькій культурі і літературі, водночас відбувалися становлення і модифікація жанрових різновидів у лужицькій прозі. Тому можна дискутувати: за жанровими ознаками “Вірна любов” М.А.Краля є оповіданням чи новелою, як вважає В.Лучук. Попри деяку незвичну для нинішнього читача сентиментальність і художню недосконалість у зображенні характерів основних персонажів і в змалюванні сюжетних колізій, ця публікація має всі жанрові ознаки оповідання. Можна навіть стверджувати, що М.А.Краль, якщо взяти до уваги загальний розвиток тодішньої лужицької прози, зробив своїм твором помітний внесок у розвиток “малої прози” у лужицькій літературі 60-х років ХІХ ст., оскільки найбільш розвиненим жанром у ній на той час був нарис, замальовки з подорожей тощо, про що, до речі, свідчать публікації популярного журналу “Łužičan”²⁰.

Оповідання “Вірна любов” всебічно представляє нову в ті часи для лужицької літератури українську тематику. Автор дає етнографічну характеристику звичаїв і обрядів, описує народну архітектуру й український пейзаж, вживає українські топонімічні назви і характерні для українців імена тощо.

Якщо б вдатися до типологічних порівнянь, то оповідання М.А.Краля близьке “духом” до прози Й.К.Тила або до окремих творів Г.Квітки-Основ’яненка. Це можна пояснити, очевидно, особливістю розвитку цих літератур у зазначений період.

Сюжетні лінії оповідання М.А.Краля замикаються на історії полоненого лужицького вояка, який як солдат наполеонівської армії брав участь у війні з Росією. Прологом авторської розповіді про історію героя в полоні на теренах України слугують вступні

¹⁶ Kral M.A. Něšto wo nětčišej wojnje // Łužičan. 1871.

¹⁷ Wičaz O. Maly kralik a Michal August Kral // Nowa doba. 1951. 21.04.

¹⁸ Kr(al). Swěrna lubosć. S.68. Назва України підкреслена автором. Всі цитати за публікацією у “Łužičanu”, сторінки вказані у тексті.

¹⁹ Лучук В. До початків української теми в серболужицькій літературі // Проблеми слов’язознавства. Вип.37. Львів, 1988. С.116–117.

²⁰ Völkel M. Nowiny a časopisy w zašłosći a w přítomnosći. S.58.

описи пожежі Москви, розповідь про безславний відступ французької армії, жахливі картини ратного поля і про солдатів, що вмирили від холоду, голоду, поранень або трагічно загинули під час переправи через Березіну. Немало їх потрапило у полон і опинилося в Україні, серед них був і герой оповідання Гандрій Глинян – лужицький серб з саксонського регіменту в наполеонівській армادі.

Рідна сербська мова, яку хоч трохи розуміли і російські солдати, і жителі українських сіл, врятувала Гандрія і навіть дала змогу йому працювати по селах. Ніхто не чекав на Гандрія у Лужиці: “Там нікого не залишилося... батько і мати вже давно померли” (с.68), та й простори України прийшлися йому до серця, і герой розпочав нове життя на хуторі поблизу Одеси, “яка розкинулася на березі Чорного моря” (с.68), найнявшись на роботу до заможного хазяїна Івана Полана.

Для лужицького читача, який нічого не знав тоді про Україну, оповідання М.А.Кралья відкривало новий світ, нових людей, нові звичаї, нові національні характери. Безкрайні лани, засіяні пшеницею і житом, соковиті луки, на яких пасуться вівці і худоба, густі ліси, багаті на дичину, повноводі ріки та озера, чепурні сільські хати – все це читач знайде в ліричних відступах, яких багато в оповіданні.

За обсягом оповідання невелике – всього п’ять журнальних сторінок, з яких лише три останні сторінки присвячені життєвим перипетіям головного героя Гандрія Глиняна. В оповіданні немає довгих діалогів, майже відсутні психологічні характеристики персонажів. Дізнаємося лише про найголовніші риси, притаманні героям. Наприклад, Гандрій – “свідомий лужицький серб”, його господар – гордовитий газда, який пишається тим, що його величають паном, його дочка Ольга, якій сповнилося двадцять років, “бажана наречена” для молодих людей, що заїжджають на хутір до пана Івана тощо. Природно, що ці характеристики дуже загальні і схематичні, але справжні риси їхніх характерів автор намагається розкрити, ставлячи героїв в екстремальні обставини. Гандрій, змушений покинути хутір Івана Полана, бо господар не вважав його гідною парою для дочки, клянеться коханій Ользі бути їй вірним усе життя. Таку ж клятву дає й Ольга. І хоч висловлені ці клятви дещо декларативно, автор намагається переконати читача, що вірність і моральність завжди переможуть. Створюючи образи своїх позитивних героїв, М.А.Краль, безумовно, притримувався характерної для лужицької прози того часу описовості, і це природно, адже психологічна мотивація у зображенні образів героїв ще не стала тим художнім засобом, який давав змогу письменнику створювати повнокровні і переконливі портрети літературних персонажів.

Ще одній літературній традиції того часу віддає данину М.А.Краль: оповідання обов’язково повинно мати щасливий кінець, де зло було б покаране. В цьому суть дидактичності, яка наявна у творах письменника. Саме тому автор завершує свій твір сценою, в якій Гандрій Глинян випадково рятує свого колишнього хазяїна від смертельної небезпеки, в яку той потрапив, рятуючись від зграї голодних вовків. Вдячний Іван після цієї події ніби перероджується і дає згоду на шлюб Гандрія і Ольги (с.72).

Попри наївність і схематичність сюжету, М.А.Краль створив правдиву картину життя українського села, ознайомивши лужицького читача середини XIX ст. з Україною (в оповіданні є згадки і про Одесу, Херсон, Катеринослав, і про історичне минуле краю). Отже, оповідання “Вірна любов” було своєрідним відкриттям для лужицької громадськості тогочасної української дійсності. Окрім того, поки що не виявлено жодного твору іншого лужицького автора до М.А.Кралья, в якому б так чітко звучала українська тематика.

Другий твір М.А.Краля, в якому він також торкається теми України, – документальна історична повість “Три роки в Росії...”²¹ Декілька слів про жанр цього твору. Сам автор називає його “оригінальною історичною оповісткою (powjesc) з наполеонівських воєн” (с.3). Деякі автори, наприклад, Л.П.Лаптева, визначають жанр твору як “нарис” або “записки”, які “мають значення історичного джерела”²². Повністю погоджуючись з думкою авторки щодо історичної вірогідності твору М.А.Краля, вважаю, що за жанром “Три роки в Росії” є документальною повістю, оскільки написана вона у белетризованій формі, з елементами авторського вимислу.

На відміну від попереднього твору, повість не містить “українських” сюжетних ліній, а велика її частина присвячена історії (з використанням точних дат, топонімічних назв Вісла, Буг, Дніпро, назв міст Москва, Смоленськ, Гродно, Варшава та ін.) безславного завершення наполеонівського походу в Росію. Автор веде розмову з учасником цієї компанії – солдатом-лужичанином і, фактично, лише переказує читачеві сповідь людини, яка бачила на власні очі зворотну сторону війни: кров, тортури, втрату своїх товаришів і, лише чудом залишившись живою, після трьох років драматичних блукань по Росії повернулася додому.

Особливо яскраво в повісті передаються епізоди пожежі Москви, відступу на Смоленськ, трагічна переправа через Березіну і Дніпро, постійні сутички з підрозділами козаків, полон і т. ін. Кульмінацією розповіді є коротке звернення командира батареї, майора Гілера, до своїх солдат після переправи через Березіну: “Діти, все, на що ми сподівалися, покинуло нас. Тепер кожний хай думає сам, як повернутися на батьківщину...” (с.83). З цього моменту і почалася трирічна одіссея героя повісті: він пройшов сотні кілометрів по європейській частині Російської імперії і побачив багато такого, про що і розповів своєму співбесіднику – письменникові: і про побут у різних регіонах, і про характери людей, і про веселі та драматичні події. Судячи з розповіді, герой повісті побував і в Україні, але, на жаль, назв містечок, сіл, хуторів, де він шукав притулку і роботи по дорозі в Лужицю, він не називає. Разом з тим, розповідь головного героя, проста і щира, чудово описує різні регіони Росії тих часів.

Отже, обидва твори М.А.Краля є помітними, але, на жаль, сьогодні призабутою сторінкою лужицької літературної спадщини XIX ст., яка не лише ознайомила серболужичан з невідомим їм у ті часи життям сусідніх слов'янських народів, а й проклала шляхи для розвитку подальших українсько-лужицьких літературних взаємин.

Крім згаданих художніх творів, М.А.Краль в тому ж журналі “*Lužičan*” опублікував ще оповідання “Три горіхи”²³, казки “Гребля за Гучиною”²⁴ та “Скеля за Гучиною”²⁵. Останні два твори присвячені популярному лужицькому фольклорному героєві – Водянику.

Літературна діяльність М.А.Краля не обмежилася його спробами на ниві художньої прози. При підтримці “Матиці Сербської”²⁶ він опублікував свої природознавчі праці.

²¹ *Kral M.A. Tři lěta v Ruskej. Historiska originalna powjesc z Napoleonowych wójnow // Lužičan. Č.1, 3–11. 1866.* Всі цитати за цим виданням, сторінки вказані у тексті.

²² *Лаптева Л.П. Русско-серболужичские научные и культурные связи от начала XIX века до Первой мировой войны (1914 год). С.158, 173.*

²³ *Kr(al) M.A. Tři worjecha // Lužičan. 1865. S.85–90, 120–125.*

²⁴ *Kral M.A. War zady Hučiny // Lužičan. 1866.*

²⁵ *Kral M.A. Kamjentny zady Hučiny // Lužičan. 1867.*

²⁶ *Kral M. Nekrolog. Michal August Kral // ČMS. 59. 1906. S.66–68.*

Важливіші з них – “Городництво”²⁷, “Про загрозливу шкоду хрущів”²⁸. Деякі твори залишилися в рукописах²⁹.

Усі, хто говорив або писав про М.А.Краля, підкреслювали його скромність, працелюбність і відданість національній справі (К.А.Фідлер, М.Краль та ін.). Любов до рідної Лужиці та її народу втілилась у його служіння лужицькій школі, якій він віддав понад сорок років свого життя, у літературній та науковій діяльності. О.Вічаз справедливо підкреслює у своїй статті-спогаді про М.А.Краля: “Він цілим серцем відчував себе не лише сербом, а й слов’янином”. В одній зі своїх публікацій у “Lužičanu” М.А.Краль в 1871 р. висловив думку про те, що Лужиця могла б стати містком порозуміння між німецьким і слов’янським світом³⁰.

Життя і діяльність М.А.Краля, в тому числі його літературна спадщина, на жаль, поки що залишаються поза увагою істориків та літературознавців. А між тим, постать цього лужицького “будителя” і письменника заслуговує на висвітлення, зокрема, в українському літературознавстві, оскільки саме М.А.Краль стояв біля джерел лужицької літературної україніки, яка лише нині стає предметом вивчення як лужицьких, так і українських дослідників.

MIHAL AUGUST KRAL – THE FOUNDER OF THE UKRAINIAN THEME IN LITERATURE OF LUZHYTSA

Volodymyr MOTORNYI

L’viv Ivan Franko National University
1, Universytets’ka Str., L’viv, 79000
The Chair of Slavonic Philology

The article tells about the creative works by M.A.Kral, the writer of Luzhytsia in the 19th century. He was the first who mentioned Ukrainian theme in the literature of Luzhytsia in such novels as “Faithful love”, “Three years in Russia”.

Key words: Ukraine, Luzhytsia, literature, contacts.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.03.
Прийнята до друку 07.05.03.

²⁷ Kral M.A. Sahradnistwo. I. Budyšin, 1869.

²⁸ Kral M.A. Hrožaca wulka schkoda prehez mejske bruki. Budyšin, 1868.

²⁹ Wičaz O. Maly kralik a Michal August Kral // Nowa doba. 21.04.1951.

³⁰ Ibid.